

Vallásismeret mint tantárgy

Iskolai tapasztalatok és utcai beszélgetések, a tömegkommunikációból szerezhető benyomások és különböző szociológiai vizsgálatok eredményei egyaránt azt igazolják, hogy társadalmunk vallási ismeretei, vallási kultúrája és műveltsége alacsony. Ha a tételes tudás, az ismeret oldaláról közelítünk a jelenséghez, azt találjuk, hogy még a hívő, hitüket gyakorló emberek saját vallásuk dolgaiban való tájékozottsága is felszínes, a mások hitéről való tudásuk meg egyszerűen nem létezik, a vallástalan ember viszont egyenesen tudatlan értetlenséggel megy el egy templom vagy egy vallási vonatkozású irodalmi utalás, történelmi adat, napihír mellett, s alighanem magát a vallás kifejezést sem tudja értelmezni.

Első megközelítésben e jelenségek indokaként mondhatjuk persze azt, hogy szekularizált világban, vallástalan, vallásavesztett korban élünk, amelyben a hit dolgaiban való jártasság a tudni nem érdemes, csak a hívő emberekre tartozó dolgok világába utalható. Amikor azonban értetlenül állunk egy vallási vonatkozású esemény, egy istenes vers, egy történelmi vonatkozás vagy egy oltárkép előtt, megbizonyosodhatunk arról, hogy a vallási tájékozottság ma is eleven része az emberi tudásnak, amely segítséget nyújt világnézeti és erkölcsi döntéseink meghozatalához, de kulturális örökségünk megértését és a világban való eligazodásunkat is kedvezően befolyásolhatja. Ha pedig már eljutottunk annak belátásáig, hogy a vallás dolgában tanulni- és tudnivalóink volnának, természetesen vetődik fel az a további kérdés, hogy mennyit, mit, hol és hogyan kellene megismernünk a hit világából.

Igen természetes válasz erre a kérdésre, hogy a vallásról való tudás megszerzésének is – mint annyi másnak – a legalkalmasabb terepe az iskola, az oktatás. Ami akkor is igaz, ha iskolarendszerünkben nincs olyan tantárgy, hogy „vallásismeret” vagy „vallástan”, melynek megjelenését sokan és sokféle megfontolásból alighanem felháborodással, meghökkenéssel vagy ellenérzésekkel vennék csak tudomásul. Európa számos országában ugyan természetes, hogy az iskolákban van egy felekezeti és világnézeti is elkötelezetlen vallásismeret tantárgy, nálunk azonban, sajnos, ma is általános az a vélemény, hogy aki hívő, az tanuljon – az iskolában vagy azon kívül – hittant, aki megvallástalan, az gyakorlatilag semmit, hiszen a történelmi és az irodalmi tananyag néhány vallástörténeti utalása gyakorlatilag alig ad a vallás, a vallások, a vallásosság dolgaiban valódi ismereteket.

Természetesen tisztában vagyok vele, hogy semmilyen hit és belső meggyőződés nem tanítható és tanítandó a szó hagyományos és leegyszerűsítő értelmében, amennyiben pedig mégis „oktatni” akarjuk az iskolában, azt csak a hitoktatás fakultatív és felekezeti keretei között tehetjük. Természetes és szükségszerű persze, hogy amikor valaki valamilyen hiten van, valamilyen hitre jut, azt érteni és tanulni is fontosnak tartja, amire az iskolában is lehetőséget kell kapnia. Ez azonban nem a vallás megismerésének, hanem valamely vallás érték elfogadásának eszköze, azaz egyszerre több is, kevesebb is, mint az előbbi. A vallásos ismeret azonban nem azonos a vallásismerettel, mely utóbbi megszerzésére minden fiatalnak szüksége volna, világnézetétől, világfelfogásától füg-

getlenül, amiként alkalmas módon kell vagy kellene minden diáknak némi filozófiát, etikát, antropológiát is tanulnia.

Az a régóta ismert megoldás, hogy néhány irodalom- és történelem-, esetleg művészet-történeti vagy filozófiai órával „tudjuk le” a vallási témákkal kapcsolatos ismeretátadást, messze nem elegendő, amit az emberek zömének vallási kérdésekben való döbbenetes tájékozatlansága is tanúsít. Régebben legalább a tanító- és a tanárjelöltek kaptak némi vallástörténeti képzést, az idők folyamán azonban ez is csendesen elsorvadt. Ha a bajok orvoslása érdekében tenni akarunk valamit, az első lépésnek annak kellene lennie, hogy minden olyan intézményben, amely pedagógusokat képez, a vallás témája ismét legyen kötelező, de legalább fakultatív kollégium tárgya, némi idő elteltével pedig a középiskola utolsó osztályainak tantervében is kapjon helyet a vallásismereti képzés.

A Nemzeti Alaptanterv különféle koncepcióival egy ilyen törekvés semmiképpen sem volna ellentétes, felsőoktatásunknak pedig amúgy is komoly szégyenfoltja, hogy az általános vallástudományoknak ma sem szakja, sem pedig tanszéke nincsen széles e hazában, az ez irányú óvatos kezdeményezések pedig igencsak gyerekcipőben járnak. Ha ezen a téren valami változhatna, az megoldaná a vallásismereti oktatás legnyilvánvalóbb gondját, nevezetesen azt, hogy kik tudnák ezt a tantárgyat tanítani az egyes iskolákban. Sőt, talán a tantárgy útjában tornyosuló szemléleti akadályok is elháríthatók. Tanárt és diákot, szülőt és közvéleményt már az is meggyőzhetné e dolog értelméről, hogy manapság már a tévéhíradó megértéséhez sem árt valamit tudni arról, hogy mi az az iszlám, ki a dalai láma, mit jelentenek az olyan szavak, mint mecset, pagoda, próféta vagy mítosz, arról nem is beszélve, hogy könyvtárban, múzeumban, operában vagy – kicsit komolytalanra fordítva a szót – keresztretjvény böngészése közben mennyi olyan élményben lehet részünk, melyekhez némi vallásismereti tudás szükségeltetik.

Meggyőződésem az is, hogy a hazai egyházak, vallási közösségek, hívő emberek is meggyőzhetőek volnának arról, hogy a vallásismeret nem afféle ellen-hittan, nem az egyházak sérelmére elkövetett „istentelen” merénylet eszköze, hanem olyan közismereti stúdium, amely tárgyilagos és tisztességes módon mindenki számára akar a különféle vallási jelenségekről tudást, tájékozottságot adni. Ha pedig valaki – gyanítom, hogy akadna ilyen is a köztözködők között – éppen ellenkezőleg, azzal riogatna minket, hogy a vallásismeret oktatása a lelkiismereti szabadság sérelme, illetve a hit, a vallási meggyőződés ráerőltetése volna bárkire, valami – úgymond – „oda nem illő” becsempészése az iskolába, azt talán azzal kellene megnyugtattunk, hogy nem kell annak angollá válnia, aki angolul tanul és nem teszünk akarata ellenére matematikussá senkit, ha az iskolában mindenkinek jól-rosszul meg kell tanulnia a számtani alapműveleteket.

Érveink sorában vegyük azt az értelmesen aligha vitatható tény is számításba, hogy a vallási az emberi kultúra legősibb és legalapvetőbb kincseinek egyike, a mindenkori műveltségeszemély egyik alappillére, amelynek továbbörökítése nem egy oktatási rendszer nagyvonalú jóindulatától kell függjön. Ezen az alapon sem szabad komolyan vennünk azt a nézetet, hogy ezek a dolgok azért nem valók az iskolába, mert már avultak, időszerűségüket veszítették, nem „modernekek”, és az sem lehet komoly ellenérv, hogy „van ennél fontosabb” vagy „erre már nem jut idő”. Közben pedig bár egyetértünk azzal, hogy a tömeges és lassan természetessé váló tudatlanságnál és műveletlenségnél nincs rosszabb, a vallási fogalmak esetében ez a helyzet kezd kialakulni. Amire nem jelenthet magyarázatot sem az elmúlt századok fokozatos elvallástalanodása, sem az utóbbi fél évszázad marxista ateizmusa.

Minden jószándékunk mellett is kérdés, hogy a vallási ismeretek milyen köre alkossa, alkothatja egy viszonylag szélesen értelmezett oktatás tárgyát. Aminek e tekintetben idehaza is van némi hagyománya, az a leíró vallástörténeti tárgyalásmód, esetleg ugyancsak leíró jellegű mitológiatörténettel, alkalmanként némi keresztény egyháztörténettel kiegészítve. Ám mindez, bár önmagában igen lenyűgöző művelődéstörténeti anyagot jelent, a

vallás tárgyába tartozó tényeknek és jelenségeknek csupán egy töredékére terjed ki, s az átlagember számára alig több lexikális adatok, évszámok, istennevek, hittételek tömkelegénél. Ennél jóval tágabb határokat kellene vonnunk egy esetleges vallásismeret tantárgy köré. S bár természetesen tudom, hogy e cél elérése érdekében sokféle tematikai szerkezet alakítható ki, az alábbiakban egy általam lehetségesnek tekintett változat felvázolására teszek kísérletet.

A vallási eszmék és tanrendszerek, szervezetek és kultuszok látszólag kusza összevisz-szaságában való eligazodásnak meggyőződésem szerinti legáttekinthetőbb eszköze a val-lásfenomenológiai megközelítés alkalmazása. Egy ilyen bevezető a vallások történeti sokféleségétől elvonatkoztatva, de a teljeskörű leírás igényével a vallás általános vázát adhatja úgy, hogy sorra veszi és értelmezi mindazokat a fogalmakat, tényeket, cselekedeteket és viszonyokat, amelyek a szó köznapi értelmében a vallás, a vallási, a vallásos körébe tartoznak.

Kiindulópontként itt próbálkozhatnánk meg annak a meghatározásával is, hogy mit veszünk vallásnak, vallásinak, s leg-jobb tudásunk szerint e szféra elemei hol, hogyan és mint léptek be az emberi civili-záció világába. Ha elfogadható az a meg-oldás, hogy a szent, az ember- és a világ-feletti tartományát mondjuk vallásinak, akkor a vallás általános jellemzésekor azo-kat a tereket, időket, tárgyakat, személye-ket, viszonyokat és tetteket kell sorra ven-nünk, amelyek köre alá az ősi mágiától a kereszténységig egyaránt odarendelhetők a valóban létező hit- és szertartási rendsze-rek. Olyan fogalmakat kell tehát rendszer-be foglalnunk, mint az ünnep, a szentély, a kehely, a pap, a hit vagy az áldozatbemuta-tás, hogy csak kiragadott példáknál ma-radjunk, s itt tehetünk kísérletet arra is, hogy az isteneszmét általában próbáljuk

jellemezni. Ha az oktatási, ismerkedési folyamat oldaláról nézzük, egy ilyen megközelí-tés didaktikailag is célszerű, hiszen nem a lexikális tudást bővíti, hanem olyan fogalmi hálót ad, amelyet ki-ki a meglévő, esetleg hézagos és egymástól eltérő ismereteivel tölt-het meg, amelyhez hozzárendelheti saját véleményét, végeredményként azonban az egyé-ni ismeretek mozaikszeleiből a vallási-egész körvonalai bontakozhatnak ki.

Erre a fenomenológiai alapra épülhet rá a világ néhány fontosabb vallásának történeti leírása, azok tanításainak, történetének és hitgyakorlatának áttekintése, szinte tetszőleges mélységgel és részletességgel, hiszen a megértéshez szükséges fogalomrendszer már adott, a lexikális túlzások, az adathalmazok végtelen felsorolásának veszedelme pedig jól elkerülhető. Ugyanez érvényes a kereszténység és a keresztény egyházak történetére, ta-nításának alakulására vonatkozóan is. Az ugyanis aligha kérdéses, hogy e hittel, mint eu-rópai kultúránk alapjával kitüntetett részletességgel kell foglalkozni egy olyan európai társadalom közegében, amely valamilyen értelemben maga is a kereszténység szülötte.

Ha a vallási ismeretek átfogó rendszerében gondolkodunk, teljesen világos, hogy nem elégedhetünk meg az eddig jelzett fogalmi rend és történeti anyag feldolgozásával, még akkor sem, ha legtöbbünk korábbi tapasztalatai szerint a vallásról tudni érdemes dolgok

*A Nemzeti Alaptanterv
különböző koncepcióival
egy ilyen törekvés semmiképpen
sem volna ellentétes, felső-
oktatásunknak pedig amúgy is
komoly szégyenfoltja, hogy
az általános vallás-
tudományoknak ma sem szakja,
sem pedig tanszéke nincsen
széles e hazában, az ez irányú
óvatos kezdeményezések pedig
igencsak gyerekcipőben járnak.
Ha ezen a téren valami
változhatna, az megoldaná
a vallásismereti oktatás leg-
nyilvánvalóbb gondját,
nevezetesen azt, hogy kik tudnák
ezt a tantárgyat tanítani
az egyes iskolákban.*

köre ezzel véget is ért. Ha ugyanis elfogadjuk, hogy a vallás a múltban és a mában is eleven, az egyénre és a társadalomra is sokoldalúan ható tény, akkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy létezésének minden pillanatában emberi eszméket hordoz, emberi érzéseket táplál, emberi cselekvés- és magatartásformákat igazgat. Ennek viszont az a következménye, hogy a vallás világával mint tanítással, mint filozófiával és teológiával is számot kell vetnünk. Ugyanígy nem mehetünk el azon tény mellett, hogy a vallás – fogalmából adódóan – hit, érzelmi állapot, személyiségszervező világnézet és erkölcsi kódex is, amely megkívánja, hogy a vallás lélektanára, a vallásba, a vallásokban rejtőző politikumra és kultúrateremtő impulzusokra is odafigyeljünk.

Ugyanígy nem volna elegendő vallásról beszélnünk, ha nem vennénk figyelembe, hogy a vallás szociológiai tény is: az egyéneket és azok magatartását, illetve a közösségeket, az egyes szervezeteket és ezek sokrétű működését is magában rejtí, amelyek figyelembevétele nélkül valamely elvont, pusztán hit feltételezése igencsak félrevezető lenne. Hiszen itt korántsem csak arról van szó, hogy hányan és egy esztendőben hányszor járnak templomba, hanem arról is, hogy hogyan alakulnak a világban – a vallás befolyására is – a születési arányszámok, az életmód-minták és a hivatásválasztások, a magatartási és a viselkedéskultúrák, tehát számtalan olyan, látszólag nagyon is köznapi és modern dolog, amelyek jobb megértése azok vallási alapjainak, okainak és motivációinak ismeretében válik lehetségessé.

Ugyanígy, amikor megüljük ünnepeinket és megtartjuk – vagy éppen megtagadjuk – elődeink hagyományait és szokásait, nem árt, ha tisztában vagyunk a vallásnéprajz tényével: azzal, hogy miként van – néha akaratlanul is – jelen a vallásos meggondolás a régi és a mai társadalom mindennapi életében, a szokások, a viseletek, a mesék és a dalok világában. Ettől a ponttól pedig már rövid út vezet odáig, hogy felfedezzük: a vallás dolgai miként képeződnek le a magaskultúra régiójában, a tudomány és a művészet történetében. Ha pedig idáig eljutunk a diákkal együtt, akkor nem fogja nyűgnek érezni *Károli Gáspár* régiés nyelvezetét, *Ady Endre* istenes verseinek reménykedő magányát, a vallásháborúk évszámözünetét és talán többet jelent majd neki a zsámbéki templomrom látványa is egy unalmas romhalmazzal.

E lírai kitérő után a valóság talajára visszatérve érdemes volna végiggondolni, hogy a korábban mondottakból mit és hogyan lehetne megvalósítani. Néhány oktatási kísérlet keretében ma is történnek próbálkozások némi vallási ismeretet adni a diákoknak, s néhány olyan tankönyv és segédkönyv is született már, amelyek a továbblépést szolgálhatják, ugyanakkor igen messze vagyunk még az olyan irigylésre méltó példától, mint a holland, ahol egészen természetes, hogy a diák az iskolában a számtan vagy a nyelvtan mellett vallástant is tanul. Ha ott tennék fel a kérdést, hogy mi a haszna mindennek, talán nemcsak azt a választ kapnánk, hogy a diák így eggyel több dolog, téma ismeretét viszi magával az iskolából, hanem azt is, hogy aki megismeri a vallás világát, egyúttal megtanulja tisztelni a hitet, a másik ember hitét is, és megtanulja tisztelni az embert, aki miként régen, ma is napról napra szembesül az egyetlen tantárgyba nem is foglalható titokkal, a hit csodájával. Jó volna, ha nekünk is ilyen iskolánk lenne; olyan, ahol a vallásismeret is tananyag.